

Birka - rekonstrukciós rajz az egykori városról

Guba Szilvia

Skandinávia első városai, avagy viking urbanizáció Európa északi tájain

A Skandináv-félsziget történetének első városias települései a viking kor hajnalán jöttek létre, miközben Európa nyugati és déli területein akkor már több évszázada városok sora virágzott. A viking kor meghatározó településeinek zöme alapvetően falusias jellegű volt, ami egészen a 11. század közepéig meghatározó maradt. Akad azonban néhány olyan település is, amely a városiasodás útjára lépett és döntő szerepet játszott a késő viking korban a királyságok kialakulásában, a kereszténység elterjedésében, de az írásos törvénykezés és kereskedelem kibontakozásában is. Ennek a településeken koncentráltan megjelenő kézművesek és kereskedők voltak a mozgatórugói. A korszak végére az ismert viking városok száma nem érte el a tízet sem, és itt a lakosság alig 2%-a élt.

De lássuk, milyen is lehetett az élet egy tipikus viking kori városban:

„...Birca nevű helység[et], mint a hol sok a gazdag kereskedő és bőségben van minden kincs és sok pénz.”

A leírás Anscariustól, Hamburg későbbi első érsekétől származik, aki 20 napi hajóút után érkezett Birka szigetére, ahol elmondása szerint Björn, a svéd király szívélyesen fogadta. Az út célja az itt élő közösség keresztény hitre térítése volt, s bár Anscarius missziója sikertelen maradt, elbeszélése a vikingek városáról hihetetlen fontos kordokumentum.

Anscarius vagy Szent Oszkár, „Észak apostola” (801–865) frank származású szerzetes volt, aki elsősorban a dánok keresztény hitre térésében segédkezett. A keresztény hit követeként a svéd vikingek térítésében több alkalommal személyesen is részt vett. Birka városában kétszer járt, de mindkét missziója sikertelenül végződött. Életének történetét – mely egyben a szentté avatásának fontos alapküldetése – tanítványa, a későbbi brémai püspök, Rimbertus írta meg valamikor 865 és 875 között.

A város fenti jellemzői alapján egyáltalán nem csoda, hogy nyoma it már a 19. század végétől próbálták felderíteni és az egykorú forrás alapján egy ismert helyszínnel azonosítani. Ma már tudjuk, hogy a város valóban létezett, és a mai Björkö szigetén található településsel azonosítható. A sziget Stockholmtól 30 km-re nyugatra, a Mälaren-tó keleti részén található. A tó közvetlen vízi összeköttetésben állt a Balti-tengerrel, Björkö szigete pedig földrajzi és geopolitikai szempontból is egyaránt kitűnő helyzetben volt. Az elnevezés valójában csak a sziget északi felére vonatkozott, míg déli részét Adelsönek hívták. A két külön elnevezés utal arra, hogy a viking korban valójában még víz választotta el egymástól ezt a két szá-

Viking kori városok a mai Norvégia, Svédország és Dánia területén

Hjalmar Stolpe (1841–1905), Birka első feltárója

Hjalmar Stolpe (1841–1905), Björkö első feltárója nem régésznek tanult, az uppsalai egyetemen zoológiát, botanikát és ásványtan/geológia tárgyakat hallgatott. Björkö szigetére is geológusként érkezett, hogy az ott található ásványokat és kőzeteket, valamint borostyánt feltérképezze. Az első kirándulását 1871-ben aztán közel 15 év szinte folyamatos régészeti kutatás követte, és az egyik legnagyobb svédországi viking régészeti gyűjteményt alapozta meg a stockholmi történelmi múzeumban. A kutatása elsősorban a Birka városától északra elterülő viking temető területét érintette, ahol több, mint 1000 sírt tárt fel.

razfölddarabot. Ezer év távlatában a Skandináv-félsziget megemelkedésével a két egykori sziget közötti vízzel borított sáv eltűnt, és ma a két terület tulajdonképpen egyetlen szigetet alkot. Björkö és Adelsö azonban különleges helyet töltött be a viking kor hajnalán: Adelsö királyi székhely, míg Björkö kereskedelmi központ és Skandinávia legkorábbi városainak egyike volt.

A terület régészeti kutatása – hosszabb-rövidebb megszakításokkal – 150 éve szinte folyamatosan zajlik. A 19. század végén Hjalmar Stolpe volt az első kutató, aki tudományos igényű, több ásatási idényben végzett feltárást Björkö szigetén.

Elsősorban a sziget északi részén található temető területén dolgozott, ahol a ma ismert 2300 viking kori sírból mintegy 1100 sírt tárt fel. Pontos feljegyzéseket és a mai szemmel is modern ásatási dokumentációt vezetett. Stolpe ásatásainak egy részét

a viking kori település területére is kiterjesztette, ahol több kutatóárokban dolgozott, számos települési réteget, épületek maradványait azonosította és számtalan jó állapotú régészeti leletet gyűjtött be. Sajnos a településfeltárásról készített dokumentációja nem maradt fenn, így ma már pontosan nem tudjuk, mely területeket érintette a kutatása.

A viking kori Birka városa mintegy 5-6 hektáros területre terjed ki, amelyet komplex védelmi rendszer védett: a település védelmi rendszere két víz alatti paliszádból állt és a várost keletről védte. A korai védmű a települést határolta és valószínűleg adminisztratív célt szolgált, vagyis leginkább a település határát jelezte. A város expanziójával a korai városfal egy részét elbontották, majd a lakott területtől távolabb újra felépítették. Az új városfal immár a fellegrát is magába foglalta és egyértelműen védelmi funkciót látott el. Mindkét védmű azonos technikával készült: a két, egy-

Hajlmar Stolpe eredeti dokumentációs rajza az egyik gazdag női viking sírról

Női ruhakapcsoló tűk és gyöngyékszerek Björkö 508-as sírjából (The Swedish History Museum©2016)

mással párhuzamosan futó, kőből rakott fal közét földdel, tőzeggel töltötték ki, majd az egészet földdel borították. Néhány falszakasz esetében épített paliszád nyomai is előkerültek.

A fellegrát, mely a településtől délre, a sziget legmagasabb pontján állt, egy kb. 350 méter hosszú, helyenként 3 méter magas fal övezte, amely a városfalhoz hasonló szerkezettel épült. Három bejáratát azonosították. A vár belső területét számos alkalommal kutatták, mely során több épület maradványa és néhány hamvasztásos sír is előkerült. A fellegrát eredeti használati módjára és funkciójára a mai napig nincs meggyugtató magyarázat.

A település központja egyébként a vízparthoz közel, a „Fekete föld” elnevezésű területen található.

A part menti terület telkei legyezőszerűen követték az egykori vízpartot, árkokkal, később alacsony fonott kerítésekkel választották el őket egymástól.

Eredetileg textilre erősített aranydrótból formázott kereszt, Björkö (The Swedish History Museum©2016)

A „Fekete föld” elnevezés természetesen a talaj színére utal: a település használata idején, közel két évszázad során felhalmozódott hamu, faszén és egyéb szerves anyag rendkívül magas humusztartalmú, termékeny talajt hozott létre. A viking kort követően a terület elnéptelenedett, de a kora újkortól újra használatba vették, immár mezőgazdasági tevékenység céljából. A kiemelkedően jó minőségű talajt a 17. század végén már tudományos igénnyel írják le, a 19. század elején pedig az első talajkémiai vizsgálatokat is elvégzik. E korai vizsgálatokkal párhuzamosan, a területen a mezőgazdasági művelés során előkerült leletek kapcsán a régészeti kutatás is kezdetét veszi. A talaj lúgos kémhatásának köszönhető, hogy a régészeti leletek nagy része igen jó állapotban került napvilágra, például csontból készült eszközök, ékszerek, valamint számos textilmaradvány.

deby, végül a mai Norvégia területén Kaupang. Közöttük a legnagyobb kiterjedésű (mintegy 24 hektáros) település Hedeby volt. A becslések szerint a város virágkorában itt annyi ember élhetett, mint a többi városban együttvéve, vagyis úgy 3000-4000 ember. A Birkával azonos korú városok szerkezete és földrajzi helyzete erős hasonlóságot mutat: mindegyiküket vízparthoz közel, a vízi közlekedést és kikötést megkönnyítő helyen hozták létre. De nemcsak ebben hasonlítanak egymásra ezek a városok, hanem abban is, hogy a 9. század végén – ma még egyelőre a szakemberek számára is megfejtetlen okokból – szinte egy időben szűntek meg.

A kora viking kor városalapításait a 9–10. században nem követték újabbak. Új alapítású városokról csak később, a kereszténység megszilárdulása után (Kr. u. 1000 körül) és a középkori királyságok létrejöttével hallunk, ezek vagy a korábbi viking városok környezetében, vagy attól jóval távolabb alakultak ki. Többségükben olyan településekről van szó, amelyek ma is létező skandináv városok településmagjait alkotják, és a mai ember számára is ismerősen csengenek, pl. Uppsala, Århus, Oslo vagy Trondheim.

Ezüstszállal hímzett selyemdarab, Björkö (The Swedish History Museum©2016)

A fából épített fa- és nádfedelesek épületek oromzatai a tóra néztek, az ásatások tanúsága szerint ezeket többször meg is újították. Ezek a különböző méretű, de kisebb épületek részben lakóházként, részben műhelyként funkcionáltak: bronzöntésre, üveglvasztásra és gyöngykészítésre, valamint textilkészítésre utaló leletek is előkerültek. A sziget belső része felé eső teraszokon helyezkedtek el a város hosszúházai, melyek lakóépületként szolgáltak. A legújabb, geofizikai módszereket felvonultató kutatások alapján egy sűrűn betelepült, szinte zsúfolt térszámítást rekonstruálható. Erre utal az a mintegy 2 méter vastag rétegsor is, amely a város életének mintegy 200 éve alatt keletkezett a háztartási és egyéb hulladékból, valamint épületek maradványaiból.

A part menti sávban több helyen kikötők nyomai is előkerültek, számos esetben eltérő magasságú területeken. Ez annak köszönhető, hogy a sziget lassú, de folyamatos emelkedésével a kikötők egyre távolabb kerültek a parttól, ezért ezeket a víz közelében időről időre megújították.

A mai ismereteink alapján a város alapítására a 8. század közepén, második felében került sor, időben pedig egy sor másik további város követte, így például a dán fennhatóságú Ribe, Lejre, majd He-

A városok területén letelepedett kézművesek a kereskedelem fellendülésével „tömeges” termelésre térhettek át. Míg a kora viking korban a falusi kézművesek műhelyeiből egyedi, gyakorta párhuzam nélküli bronz ékszerek, viseleti tárgyak kerültek ki, addig a városi kézművesek már szinte sorozatban gyártották a célra készülő tárgyaikat. Az üvegyöngy, bronz és vas megmunkálására minden városban találtak bizonyítékokat a régészek, de aranyműves műhely megléte eddig még csak Hedeby városában igazolható. A városok a kereskedelem fő színterei is voltak: Birka városában például számtalan róka-, mókus- és nyestmaradvány utal arra, hogy az északabbra lakó közösségek, főként lappok prêmes állatokkal látták el a városi kézműveseket, akik feldolgozás után a kontinensre szállították a kikészített prémeket.